

ודעת החו"ד (סק"ט) שבטעמים שוים, אין איסור אחד מצטרף לבטל את חברו, שהרי טעמים מורגש בתערובת. ואולם יש אומרים שאם ההתר היה ממינם, כיון שמדין תורה בטל ברוב ורק חכמים גורו אטו אינו מינו – לא החמירו חכמים באופן זה (עפ"י תבואות שור סק"ו). ויש חולקים (עפמ"ג).

שני מינים של איסור אחד אינם מצטרפים לאסור תערובתן אלא אם כן שוים בשמם [ולאביי – בטעמים]
(שם י"ג. וע"ש באות ג).

שני מיני תבלין של איסור שאין בכל אחד כדי לתבל, ונתערבו שניהם עם התר; אם טעמים זהה, כגון ששניהם מיני מתיקה – אוסרים התערובת. ואם לאו, הגם שהתיבול מורגש, יש לומר שתלוי הדבר במחלוקת הראשונים (שם). וע"ע בקהילות יעקב בהוספות לזבחים ב ד"ה וראיתי).

דף פ

'אמר לו רבי אליעזר: הרי הוא עובר על בל תגרע. אמר לו רבי יהושע: הרי הוא עובר על בל תוסיף. אמר לו רבי אליעזר: לא נאמר בל תוסיף אלא כשהוא בעצמו' – מדברי הרמב"ן (בספרו מלחמות ה' ר"ה כח) נראה שלדעת ר' יהושע, קיים איסור בל תוסיף אע"פ שאינו מכוין בהוספתו במתן הדם לשם מצוה.

ואף על פי שאמרו שלדעת האומר 'מצוות צריכות כוונה' אין איסור בל תוסיף כל שאינו מכוין לשם מצוה [כי גם אילו היה עושה כן בהכשר אין זו מצוה כשרה שהרי החסיר הכוונה] – שונה הדבר לענין קדשים מפני שאינם צריכים כוונת מצוה [שאינן פסול אלא 'מתעסק' בקדשים וצריך שיכוין לשם שחיטה, אבל לאו דוקא לשם כוונת מצוה שחיטת קדשים], ולכן גם אם נתן התוספת כדי לצאת מן הספק ולא לשם מצוה – עובר משום בל תוסיף.

ואילו רבי אליעזר סבר שגם בקדשים, כל שאינו מכוין לשם מצוה – אין בל תוסיף. וכיון שכן הרי אדרבה, אם לא יתן הדם שיכול לתת – הריהו מגרע ממצותו ועובר על בל תגרע. [ולר' יהושע – להפך, כיון שאסור לו לתת ארבע, אין זה בל תגרע אם נתן אחד בלבד, וזהו שאמר: 'לא נאמר בל תגרע אלא כשהוא לבדו'. כן נראה לפרש. ובוה מתישב מה שהעירו המפרשים, היות ואין בל תוסיף ואין בל תגרע, מדוע לא יתן ארבע ויקיים המצוה – ע' בשפת-אמת ובחדושים-ובאורים].

ובשם הגר"ח (בכתבים שעל הש"ס) מבואר שאף בקדשים שאינם צריכים כוונה, כל שאינו מכוין לא עבר, למ"ד מצוות צריכות כוונה. ור' יהושע סובר מצוות אינן צריכות כוונה, ולכן לדעתו עובר בבל תוסיף. וכן הוכיחו מלשון הראב"ד (בהשגותיו על המאור שלהי פסחים), שגם בקדשים תלוי הדבר במחלוקת אם מצוות צריכות כוונה אם לאו.

ופרש הגר"ח טעם הדבר; שאע"פ שקדשים אינם צריכים כוונת מצוה, זהו משום שהמצוה מתקיימת מאליה בעצם העובדה שהקרבן כשר. אך זה אמור רק כשבאמת המצוה מתקיימת, אבל כשאנו דנים כלפי איסור בל תוסיף באופן שאין כאן קיום מצוה באמת, שוב אין כאן כלל מעשה מצוה, שהרי לא כיוון לשם מצוה. והרי זה דומה למצוות הצריכות כוונה (למ"ד) שאם הוסיף ללא כוונה – לא עבר על בל תוסיף.

– לכאורה נראה שזה שאמרו 'לא נאמר בל תוסיף / בל תגרע אלא כשהוא לעצמו', הכוונה היא

שאינן ענינים של לאוין אלא במכוין להוסיף משום שראוי לפי דעתו להוסיף או לגרוע, והריהו כמולול במצוות, כסבור שיש מקום להוסיף בהן או לגרוע. אבל כשגרוע משום סיבה אחרת כגון מפני התערובת, ואף מפני הטירדה וכיו"ב – לא עבר על בל תגרע. וכן כשמוסיף מפני סיבות אחרות ולא מפני שראוי להוסיף לפי דעתו. ובוזה מיושב מה שהעירו האחרונים (ע' טורי אבן ר"ה כח), מדוע כל המבטל מצות עשה אינו בכלל בל תגרע.

ומה שכתב הרמב"ן (בסדר ואתחנן) שכל מצוה מחודשת הרי היא בכלל בל תוסיף [ובאר שאין בכלל זה מה שתקנו חכמים משום גדר, ובלבד שיודע שהוא משום הגדר הזה ואינן מפני הקב"ה בתורה] – היינו משום שנראה כמכוין להוסיף (עפ"י חדושים ובאורים יג, יט. [וכן מבואר בתוס' פא. ד"ה מאי] שא"צ קרא להתיר להוסיף או לגרוע באופן זה, כיון שנתן התוספת לשם מים ועושה כן כדי לתקן קרבנו, או מגרע בשוא"ת משום הספק – הלכך אין זה בכלל האיסור]).

ע"ע שהביא מעירובין ק, שמשמע שמחלוקת ר' אליעזר ור' יהושע היא האם עדיף איסורא רבה בשב ואל תעשה מאיסורא זוטא בקום ועשה. [מתאים הדבר עם מה שמצינו שר' אליעזר שחרר עבדו לצורך מצוה רבה. וי"ל]. וצ"ע ממה שאמרו (לעיל לב): שעשה שיש בו כרת דוחה עשה שאין בו כרת, ומותר למצורע בע"ק להכנס לשער ניקנור כדי לעשות הפסח. ואעפ"י שאין קיום המצוה באה באותו זמן של האיסור, וכמו שכתבו התוס' בפסחים נט. ד"ה אתי. עוד בבאור מחלוקתם ע' בחדושי הנצי"ב עירובין ק; אבני נזר או"ח שלד, ז; קובץ שעורים פסחים מא; שפת אמת יומא נו.

והזאה צריכה שיעור – כתוב בתוס' ר"י הלבן (יומא, עמ' 60): 'לא ידע רבי כמה הוא שיעורה, ואינו מפורש בשום מקום'. ויש מי שפרש, כדי שתהא באזוב כמות מים היכולים לצאת בהזאה ולנוח על הטמא, ללא שיש עמהם מים אחרים. ואותו השיעור צריך שיפול על הטמא (עפ"י חזון יחזקאל כאן. וע"ע משנה אחרונה).

'בשלמא רבנן סברי יש בילה...' – מבואר בסוגיא שלדעת חכמים 'יש בילה' במשקין ודנים כל טיפה כמעורבת מהכל (כמו שפרש"י). וכן סובר רבי אליעזר אליבא דריש לקיש ורבא. אך אליבא דרב אשי שיטת ר' אליעזר שאין בילה.

ולהלכה קיימא לן כדעת המרובים שיש בילה במשקין (וכ"כ בחזון איש זבחים יח, ז). ולפי זה כתב הגר"מ פינשטיין זצ"ל (באגרות משה יו"ד ח"א סוס"י קט; וח"ג סה) אודות עשיית נקב כ'שפופרת הנוד' לחבר בין בור הגשמים למקוה – אין להשגיח כלל על מה שאומרים שמי הגשמים נשארים לעולם למטה ואינם מתערבים עם השאובים – שהרי קיימא לן יש בילה. 'ולומר שנשארו בתחתון לעולם המים דגשמים אף שיש נקב כשפופרת הנוד ויותר, היא סברא חיצונית בלא מקום וגם היא כנגד הגמרא'.

'מי יימר דמלא ליה שיעורא...' – צריך עיון, הלא למאן דאמר יש בילה, לכאורה מתערב הכל לפי חשבון וכל הזאה והזאה מעורבת כפי יחס התערובת. ואם כן, אם מי החטאת הם מחצה או יותר, ודאי שבשתי הזאות יש שיעור הזאה של מי חטאת. כן תמה בשפת אמת. וכתב שמכאן מבואר שגם לדעת הסובר יש בילה, יחס התערובת לא נשמר. אך הקשה על כך מסברא וסיים ב'צריך עיון' (וע' במובא לעיל עה:). וכן כתב להוכיח מכאן הגאון ר' יצחק אלחנן בספרו באר יצחק (או"ח יב, והאריך בענין זה). ואולם החזון-איש (זבחים יח, ח) פרש כוונת הגמרא שמסתימת דברי ר' אליעזר ניתן לשמוע לכאורה שלעולם הוא נותן שתי הזאות, גם כשנפלו רוב מים [אלא נקטה המשנה 'מים כלשהו' משום חכמים, הפוסלים גם באופן זה]. ועל כך מקשה שמא גם בשתי הזאות אין כאן שיעור הזאה של מי חטאת.

ופרש ריש לקיש שמדובר שנתערבו אחת באחת, כלומר אין במים הנופלים רוב. ועל כן די בשתי הזאות. ונראה שאם המים שנפלו הם המרובים – נפסלו מהזאה ואין מועיל אם יזה שלש הזאות או יותר, הגם שודאי יהיו בהזאתו מי חטאת כשיעור – שכבר בטלו מי החטאת ונפסלו. שאם לא כן מדוע נקט ר' אליעזר 'שתי הזאות' דוקא. [והוכיח החזו"א מסוגית ר"ה (יג): שלמ"ד יש בילה, לעולם דנים היחס כפי חשבון. וכן העיר משם השפ"א].

ר'בא אמר: לעולם יש בילה והזאה אין צריכה שיעור, וקנסא דקנסו רבנן... – ואם תאמר, הלא מי חטאת מטמאים את הטהורים (יזמא יד), ואם מן הדין הוא טהור בהזאה ראשונה הרי שהזאה שניה מטמאתו. יש לומר, כיון שלא הזה בפעם ראשונה כשיעור, הגם שאין צריך להשלים, אין השלמת השיעור מטמאת.

ועוד י"ל, אין הזאה מטמאת אלא אם יש בה כשיעור, וכיון שיש בילה הרי שמוזה פחות מכשיעור ואינה מטמאת (פנים מאירות. ובצאן קדשים תירץ שכאן קיימינן כשיטת ר' אליעזר והוא אכן סובר שאינו מטמא – ע' גדה ט.). הערת הרי"ד ויזר שליט"א: התירוץ השני צ"ע, הלא מבואר ברמב"ם (פ"ה טו, א) שאף פחות מכשיעור מטמאין במגע את האדם. וצריך לחלק בין הנוגע במים לבין מי שמזין עליו אליבא דרע"ק (ביזמא יד). דטמא, שבוה אפשר שלא נתחדש אלא אם מזין עליו כשיעור הזאה. ואולם הרמב"ם פסק כרבנן שטהור. ולענין מגע בלבד פסק שמתמאים בכל שהן. וצ"ע. ועיקר שאלת האחרונים צ"ע, הלא בין כך טעון טבילה והערב שמש אחר ההזאה, ואין כאן תוספת טומאה. [ואולי כוונת הקושיא שאין לחכמים לתקן תקנה לטמא בידים, הגם שבפועל אינו מוסיף טומאה על טומאתו. וצ"ב].

ר'בא אשי אמר: אין בילה... – יש לשאול, לרב אשי הסובר בדעת ר' אליעזר אין בילה, מדוע בדם תמימים שנתערב בדם בעלי מומים סתמה משנתנו 'שפך לאמה', ומשמע שר' אליעזר לא אמר שאם קרב אחד יקרבו כולם אלא בתערובת כוסות אבל בתערובת דם באותה כוס, גם אם נתן אחד – לא יתן השאר. ומדוע לא נתלה שהדם הפסול כבר ניתן, שהרי אין בילה? – יש לומר שאין תולים כן לפי שרחוק הדבר מן המציאות, שנתן את כל הדם הפסול. [אך יש להעיר מדברי התוס' (בע"ב ד"ה בל) שכל כה"ג חשוב 'פסק בל תוסיף' ואין להימנע מלהקריב בשל כך, הרי שאין הולכים אחר הרוב לתלות בתערובת]. ובספר קרן אורה (מובא בסמוך) פרש הסוגיא להלן שגם לדעת האומר 'אין בילה', היינו לומר שאין לתלות שיש עירוב גמור, אבל חלק ממנו ודאי מתערב. ואם כן, גם אם נתן מתנה אחת, ודאי מעורב בה גם מדם התמימים, הלכך אוסר ר' אליעזר לזרוק [ואולם בתוס' מבואר שלא כהק"א כאמור].

(ע"ב) 'כגון שנתערבו אחת באחת... כגון שנתערבו ארבע בארבע' – פרש ב'קרן אורה' [ובזה יישב קושיות התוס'], כיון שמדובר בתערובת מתנה אחת בלבד ולא נתערבו כמויות גדולות, הלכך גם לדעת האומר 'אין בילה', ודאי אין מסתבר לומר שכל המתנה כולה תהא מדם אחד, ולכן די במתנה אחת בלבד, שודאי יש בה משני הדמים. ורק כשנתערב יותר, אפשר שלא התערב יפה ושמא כל המתנה מדם אחד.

וגם בתערובת ארבע בארבע, אם כי יתכן שבמתנות הראשונות כולן מהדם האחד, מ"מ במתנה האחרונה שנתן, ודאי יש בה גם מקצת מן הדם השני. והלא בדיעבד כיפר גם במתנה אחת, הלכך יתן ארבע שמא הזה כל הארבע משניהם. ע"ש.

הגרע"ק א"ק (לפרש"י ותוס'), מה בכך שנתערבו ארבע בארבע ונתן ארבע לזה וארבע לזה, הלא עדיין יש לחוש שכשנותן בקרן מערבית-דרומית הכל מדם הקרבן האחד וכשנותן במזרחית-צפונית הכל מהקרבן האחר. ולדברי הקרן-אורה מיושב, שכל שנתערבו ארבע בארבע בצמצום, אין לחוש למקרה רחוק כזה.

'ככתבם וכלשונם'

'ועוד אמר ר' יהושע: כשנתת עברת על בל תוסיף ועשית מעשה בידך, כשלא נתת עברת על בל תגרע ולא עשית מעשה בידך'

פלגי מים לב מלך ביד ה' על כל אשר יחפץ יטנו' (משלי כא, א) – 'היינו, כי יש לפעמים איזה ענינים לאדם שאינו יודע איך להתנהג ולפנות, היינו שמצד אחד הוצרך להיות 'שב ואל תעשה' ומצד אחד 'קום ועשה', כמו שיתבאר למטה. וזאת יקרא 'פלגי מים' – היינו, שדברי תורה מפליגים לשני הצדדים – אז העצה למסור את עצמו להש"י והוא יאיר לו איך לעשות. וזהו 'לב מלך' – היינו שימלוך אדם על לבו וימסרו לה'.

ואם ח"ו לא יאיר לו הש"י – על זה נסמך כאן פסוק עֲשֵׂה צדקה וחסד נבחר לה' מזבח – ולא כתוב 'לעשות צדקה' רק עֲשֵׂה לשון הוה, והוא לא שתעשה במעשה רק השב-ואל-תעשה הוא 'צדקה ומשפט', מאחר שאין ידוע איך לעשות. וזה נבחר לה' מזבח – כי 'זבח' הוא קום ועשה. וכמו שמצינו בפלוגתא דר' אליעזר ור' יהושע במסכת זבחים, כשנתת עברת על בל תוסיף ועשית מעשה בידך... (מי השילוח ח"א משלי כא).

'ליל וערב-שבת-קדש וארא, כ"ז טבת שנת וברכותי"ה – חלם לי ששאלוני אם אחד בספק בדבר שיש בו צד חומר לכל צד – כיצד ניזיל להחמיר. כגון למאן דאמר (מכות יא:) מצוה לגואל הדם להרוג רוצח [חוץ לעיר מקלט] וכשיש ספק [אם הוא חוץ לעיר מקלט], אם מצוה להרגו או לא, ואז איכא איסור שפיכות דמים – איך נעשה, דספק מצוה דאורייתא להחמיר, וכדומה לזה. והשבת, דבספק הנ"ל אין צריך לפנים דספק נפשות להקל ואיסור שפיכות דמים חמור טובי, ומצות גואל הדם מצוה בעלמא, ואין לשאול אלא בשני דברים דומים כשלכל צד יש רק מצוה או שלכל צד יש איסור באיסורין שוין, שאין אחד חמור מחבירו.

ובכי האי גוונא לדעתי תליא בפלוגתא דר' אליעזר ור' יהושע (זבחים פ. וע' בעירובין ק.). וקיימא לן כר' יהושע דאמר כשנתת עברת על בל תוסיף ועשית מעשה בידך, כשלא נתת עברת על בל תגרע ולא עשית מעשה בידך. והכא נמי יש להיות 'שב ואל תעשה' ולא לעשות מעשה ב'קום ועשה'. (והגם דהם דברים פשוטים, יען אינם דברים בטילים ואני זכור מהם בהקיצו – רשמתיים) (קונטרס 'דברי חלומות' להר"צ הכהן מלובלין – כו. נדפס בסוף רסיסי לילה).

דף פא

'אי הכי... בל תוסיף מהיכא?!' – אף על פי שמתנת הבכור שנתערבה יכולה להתערב ולהחלק, ואם כן הרי יתכן שנותן מדם הבכור על שתי קרנות (כן הקשו התוס') – אעפ"כ הקשו שאין כאן בל תוסיף כיון שמצות נתינת הדם של הבכור לא קויימה בודאות, כי שמוא במתנה אחת לא נתן מדם הבכור, הלכך מחויב הוא לתת מתנה נוספת כדי לצאת מן הספק ולקיים מצוותו המוטלת עליו, ואין כאן כלל איסור בל תוסיף (עפ"י שפת אמת).

והתוס' כתבו שהוא 'ספק בל תוסיף' ומפני הספק אין לו להניח קרבנו. ונראה שהכוונה כסברת השפ"א. וע"ע חזו"א יח, ח.